

سال یازدهم • پاییز و زمستان ۱۴۰۴ • شماره ۲۳

Biannual Journal of Islamic Psychology

Vol.11, No. 23, Autumn & Winter 2026

مدل مفهومی خانواده سالم در قرآن کریم

جواد ترکاشوند*

چکیده

هدف از پژوهش حاضر تدوین مدل مفهومی خانواده سالم بر مبنای آیات قرآن کریم بود. پژوهش حاضر به لحاظ هدف بنیادی و از لحاظ رویکرد، کیفی و از نوع روش تحلیل محتوای کیفی با رویکرد تلخیصی برای تحلیل محتوای آشکار و پنهان و از لحاظ روایی محتوایی الگو، کمی و از نوع روش زمینه‌یابی توصیفی است. جامعه پژوهش، همه آیات قرآن کریم و نمونه ۲۶۲ آیه بود که با روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب گردید. تجزیه و تحلیل داده‌ها منجر به شناسایی ۳۴۲ کد، ۴۳ زیرمقوله، ۱۲ مقوله و سه تم گردید. اعتبارسنجی یافته‌ها نیز، با دوروش ضریب شاخص روایی محتوا (CVI) و شاخص نسبت روایی محتوا (CVR) توسط ۶ متخصص علوم اسلامی و روان‌شناسی مورد تأیید قرار گرفت. یافته‌ها نشان داد الگوی خانواده سالم از نگاه قرآن کریم دارای سه تم و سیزده مقوله است: «زمینه تشکیل خانواده» با مقوله‌های مبانی، اهداف و شرایط تشکیل خانواده، «نظام خانواده» با مقوله‌های قواعد، حریم‌ها، نقش‌های زن و مرد، سلسله مراتب، قواعد تعامل، ویژگی‌های همسران و آسیب‌شناسی، و «آثار خانواده» با مقوله‌های فواید مادی و فواید اخلاقی اجتماعی. به کارگیری این الگو توسط متخصصین جهت طراحی مداخلات آموزشی و درمانی مفید و مؤثر است.

کلیدواژه‌ها: مدل مفهومی، خانواده، خانواده سالم، قرآن کریم.

* استادیار گروه روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران j.torkashvand@urd.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۱۰؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۰۴

مقدمه

خانواده، اصلی‌ترین نهاد جامعه و بستر رشد و تعالی انسان‌ها (عباسی دره‌بیدی و زارعی، ۱۴۰۲) و شکل‌دهنده شخصیت آدمی است. تشکیل خانواده مهم‌ترین و حیاتی‌ترین اقدام بین‌فردی است که می‌تواند با ارزش‌ترین سرمایه‌های روان‌شناختی مانند اعتماد، تعهد و احساس رضایت را به همراه داشته باشد (جان و دیگران،^۱ ۲۰۱۷)، و درحقیقت خانواده اساس شخصیت فرد را پی‌ریزی می‌کند (آماتو و کیت،^۲ ۲۰۱۱). افرادی که در خانواده سالم رشد می‌کنند در مقایسه با افرادی که در محیط خانوادگی ناسالم قرار دارند، سطح بالاتری از دوست داشته شدن، مورد حمایت بودن، ارزشمندی، خودکارآمدی و توانایی بهتر برای مقابله با مشکلات را تجربه می‌کنند و از سلامت جسمانی، روانی و اجتماعی بالاتری برخوردارند (والتون و تاکچی،^۳ ۲۰۱۰). از سوی دیگر، پژوهش‌ها نشان داده‌اند که اکثر مشکلات رفتاری و انحرافات افراد، ریشه در خانواده دارد (اکرویدیو، ۲۰۱۰، به نقل از: صادقی و همکاران، ۱۳۹۳). اعضای خانواده‌های ناسالم نشانه‌های معنادار افسردگی، اضطراب و پریشانی را بیشتر تجربه می‌کنند و رفتارهای آسیب‌زای فردی و اجتماعی، نظیر مصرف سیگار، الکل، مواد مخدر و خشونت بیشتری را نشان می‌دهند (نارگیسو و همکاران،^۴ ۲۰۱۲).

تعاریف بسیاری از خانواده سالم^۵ و ناسالم وجود دارد (بری، ۱۹۹۵). اگرچه تعریف خانواده سالم دشوار است، اما از نگاه متخصصان، معیارهای خاصی وجود دارد که می‌توان آنها را در تعریف سلامت خانواده به‌کار برد (بارکر و چانگ،^۶ ۲۰۱۳). والش^۷ (۲۰۱۲) چهار چشم‌انداز برای تبیین خانواده سالم مطرح کرده است: عاری از مشکل بودن، برخورداری از سلامت، میانه‌روی و فرایندهای تعاملی بنیادین. همچنین از نگاه فلک (۱۹۸۰) پنج متغیر از کنش‌های خانواده را که باید در تمایز خانواده سالم از ناسالم مورد توجه قرار داد عبارت‌اند از: رهبری، حد و مرزهای خانواده، عاطفی بودن، ارتباط و عملکرد معطوف به هدف. در پژوهش فیشر و اشپرانکل (۱۹۷۸، به نقل از: صادقی و دیگران، ۱۳۹۴)، درمانگران، خانواده سالم را به‌عنوان خانواده حمایتی که اعضا در درون خانواده احساس ایمنی و ارزشمندی می‌کنند، توصیف کردند. برخی پژوهشگران نیز، خانواده سالم

۷۰

پژوهش‌نامه روان‌شناسی اسلامی
پاییز و زمستان ۱۴۰۴

1. John, N. A. & et al
2. Amato, P. R. & Keith, B.
3. Walton, E. & Takeuchi, D.
4. Nargiso, J. E. & et al
5. Healthy Family
6. Barker, P. & Chang, J.
7. Walsh, F.

را خانواده‌ای می‌دانند که دارای ویژگی‌های تعهد، تمایل به صرف وقت برای یکدیگر، ابراز صمیمیت، استقلال، ارتباط روشن، صداقت و مسئولیت‌پذیری باشند (ریورا و همکاران، ۲۰۰۸، به نقل از: گودرز ناظری و همکاران، ۱۳۹۵).

همچنین لويس و همکاران (۱۹۷۶، به نقل از: فلاحی سیجانی، ۱۳۸۷) گزارش دادند که در خانواده‌های سالم هشت ویژگی دیدگاه‌های پیوسته و مرتبط، احترام به مالکیت فردی و دیدگاه‌های دیگران، ارتباطات باز، ائتلاف والدینی محکم و عدم ائتلاف والد کودک، درک انگیزه‌های پیچیده و متنوع انسان، تعاملات خودجوش، سطوح بالای ابتکار و تشویق ویژگی‌های بی‌نظیر ظاهر می‌شود. از نگاه بیوار و بیوار^۱ (۱۹۸۲، به نقل از: گلادینگ^۲، ۲۰۱۰) خانواده‌های سالم ویژگی‌های وجود مرجع قدرت مشروع و قانونی، نظام مقرراتی پایدار، سهم بودن در انجام فعالیت‌های تربیتی پایدار و مداوم، انجام اقدامات مؤثر و پایدار درباره تربیت فرزند و حفظ زندگی زناشویی، تعیین اهدافی که خانواده و هریک از اعضای آن برای تحقق آنها تلاش می‌کنند، برخورداری از انتقادپذیری، انطباق با معضلات طبیعی ناشی از تحول و تکامل و همچنین مقابله با بحران‌های غیرمنتظره را دارند. السون و همکاران^۳ (۱۹۹۸) نیز پایداری به خانواده، قدردانی و محبت نسبت به یکدیگر، ارتباط مثبت، داشتن تفریح مشترک در زمان‌های مناسب، احساس سلامت معنوی، توانایی تحمل فشارها و بحران‌ها را شاخص‌های خانواده سالم می‌دانند.

قرآن کریم به‌عنوان کتاب هدایت و زندگی، مسائل بسیار مهمی در زمینه‌های مبانی، ساختار، سازمان، کارکردها و نتایج خانواده بیان کرده است. قرآن کریم ضمن دستور صریح به تشکیل خانواده^۴ (نور: ۳۲) و تعیین اهداف^۵ (اعراف: ۱۸۹) و برخی شرایط ورود به خانواده^۶ (ممتحنه: ۱۰؛ نور: ۲۶؛ بقره: ۲۲۱)، به تأثیرات مثبت و منفی خانواده نیز می‌پردازد و زمینه شکل‌گیری برخی از رفتارهای انسان را خانواده می‌داند^۷ (مریم: ۲۸؛ کهف: ۸۰ و ۸۲). از نگاه قرآن کریم، ازدواج امری مطلوب و مورد

1. Bivar, A. & Bivar, W. B.

2. Gladding, S.

3. Olson, D. H. & et al

۴. «وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِيمَانِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ»

۵. «هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا»

۶. «وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرَكَاتِ حَتَّىٰ يُؤْمِنَ»

۷. «يَأْخُذُ هَرُونَ مَا كَانَ أَبُوكَ أَمْرًا سَوِيًّا وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَغِيًّا»

رضایت خداوند بوده (نساء: ۲۱؛ نور: ۳۲) و خداوند زن و مرد را به گونه‌ای خلق کرده است که ازدواج آنها موجب آرامش می‌گردد^۱ (اعراف: ۱۸۹؛ روم: ۲۱). البته از منظر قرآن کریم، خانواده فقط از طریق ازدواج شرعی با جنس مخالف تشکیل می‌شود^۲ (مؤمنون: ۷). همچنین بررسی آیات قرآن کریم نشان می‌دهد که خانواده دارای اصولی جهت شکل‌گیری و تداوم می‌باشد. به عنوان نمونه، قرآن کریم در عین پذیرش تفاوت‌های جنسیتی^۳ (نساء: ۳۲)، تأکید می‌کند که زن و شوهر از یک حقیقت و گوهر واحد خلق شده و در انسانیت، عبودیت و تعالی برابر بوده و هیچ کدام بر دیگری برتری ندارد^۴ (آل عمران: ۱۹۵؛ نساء: ۱۲۴).

مرور ادبیات پژوهشی نشان می‌دهد که در سال‌های اخیر، تلاش‌هایی جهت به‌دست آوردن یک الگوی خانواده سالم بومی صورت گرفته است. سالاری‌فر (۱۳۸۸) با بررسی و تلفیق آیات قرآن کریم و روایات اهل بیت (علیهم‌السلام) در باب خانواده با یافته‌های روان‌شناسی، به بیان آثار روان‌شناختی ازدواج، ارکان خانواده، رشد خانواده، مشکلات خانواده و نظام خانواده پرداخت. پژوهش‌پرویزی و دیگران (۱۳۸۸) نشان داد که نقش خانواده در محورهای ارتباط در خانواده، خانواده سالم، محدودیت، امکانات و باور مذهبی مورد تأکید نوجوانان بوده است. پژوهش سامانی و دیگران (۱۳۸۹) نشان داد که خانواده‌های سالم در مقایسه با دیگر گونه‌های خانواده، از سبک والدگری مثبت، مشارکت بالای پدر، تنبیه بدنی کمتر استفاده می‌کند. صادقی و دیگران (۱۳۹۳) با هدف تدوین مدل خانواده سالم در جامعه ایرانی، مدل خانواده سالم سه سویه در ۱۴ بعد تدوین نمودند. همچنین پژوهش خدادادی سنگده و همکاران (۱۳۹۶) با هدف شناسایی شاخص‌های سلامت خانواده و تدوین مدل خانواده سالم اسلامی ایرانی نشان داد، هفده عامل در ایجاد خانواده سالم نقش دارد. پژوهش حسومی و دیگران (۱۳۹۷) با هدف شناسایی مفاهیم اجتماعی قرآن کریم، با تأکید بر جامعه‌شناسی زن، خانواده و ازدواج به منظور ارائه مدل خانواده موفق قرآنی به دوازده مقوله دست یافت، و صفورایی‌پاریزی (۱۴۰۰) با هدف به‌دست آوردن شاخص‌های خانواده کارآمد،

۱. «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا»

۲. «فَمَنِ ابْتَغَى وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْعَادُونَ»

۳. «وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ»

۴. «أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى» (آل عمران: ۱۹۵)؛ «وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا» (نساء: ۱۲۴)

هشت شاخص را به دست آورد.

البته متخصصان روی تمام خصایص ذکر شده در رابطه با خانواده سالم، کارآمد یا بهنجار توافق ندارند، اما به صورت کلی جنبه‌هایی از موضوع را مطرح می‌کنند که موجب فرق گذاشتن بین خانواده‌های کارساز از خانواده‌های ناکارساز و نه چندان سالم می‌گردد (گلادینگ، ۱۳۹۰). همان‌طور که والش (۲۰۱۲) طی بازنگری جامعی از مدل‌های خانواده سالم، اذعان کرد واژه طبیعی یا سالم به گونه‌های مختلفی قابل تفسیر است؛ چراکه سلامت خانواده موضوعی ارزشی است و معیارهای آن در هر جامعه می‌تواند متفاوت باشد (افضل‌نیا، ۱۳۸۶). عوامل مؤثر بر خانواده (هالفورد و بادنمن، ۲۰۱۳) و سلامت خانواده تحت تأثیر بافت فرهنگی اجتماعی است و با توجه به نقش مستقیم دین در فرهنگ و تأثیر آن بر ازدواج و خانواده (ووسانگ و دیگران، ۲۰۲۰^۲؛ کراپو و دیگران، ۲۰۲۰^۳، بررسی سازوکار نظام خانواده بدون توجه به بافت فرهنگی، مسئله‌ای ناقص و نادرست است (پاراکاردانا و باسبی، ۲۰۰۶؛ شاه‌بهرامی و خزایی، ۱۳۹۲)، و مطالعه انجام شده در یک بافت فرهنگی خاص را نمی‌توان به سایر بافت‌های فرهنگی تعمیم داد (خدادادی سنگده و همکاران، ۱۳۹۶).

۷۳

مجله پژوهش‌های خانوادگی سالم در قرآن کریم

اگرچه مدل‌های مختلفی برای خانواده سالم ارائه شده است، اما الگوهای ارائه شده مبتنی بر فرهنگ‌ها و ادیان دیگر بوده و محدود الگوهای بومی ارائه شده نیز، یا ترکیبی از یافته‌های محدود دینی و روان‌شناسی هستند و یا بر بعد یا جنبه خاصی مثل شاخص‌ها، مهارت‌ها و جنسیت تأکید کرده‌اند. بنابراین پژوهش حاضر درصدد پاسخگویی به این سؤال است که خانواده سالم از منظر قرآن کریم چه ابعاد و مؤلفه‌هایی دارد و روابط و آسیب‌شناسی در آن چگونه تبیین می‌گردد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر به لحاظ هدف بنیادی و از لحاظ رویکرد، کیفی و از نوع روش تحلیل محتوای کیفی با رویکرد تلخیصی (ایمان و نوشادی، ۱۳۹۰) برای تحلیل محتوای آشکار و پنهان و از لحاظ روایی محتوایی الگو، کمی و از نوع روش زمینه‌یابی توصیفی است. واحد تحلیل در این پژوهش، تمامی آیات قرآن کریم است و واحد معنی، تمامی کلمات، جملات، آیات و سیاق‌هایی در قرآن کریم بود که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم به شرایط، مفاهیم، عوامل، سازمان، قواعد و آثار خانواده اشاره دارد.

1. Halford, W. K. & Bodenmann, G.

2. Woosang Hwang & et al

3. Crapo, J. Scott & et al

در ابتدا جهت استخراج جملات توصیفی تبیینی مرتبط با موضوع پژوهش، سه بار کل قرآن کریم توسط دو متخصص مطالعه شد. مستندات به‌دست‌آمده بالغ بر ۳۰۰ آیه بود که به‌وسیله نمونه‌گیری هدفمند انتخاب و مورد مطالعه و غربال قرار گرفت؛ در گام دوم، آیات مذکور بر اساس مطالعه دقیق، ترجمه و تفسیر آنها و از طریق ملاک «عدم ارتباط مفهومی با الگوی خانواده سالم» غربالگری شد؛ و در نهایت ۲۶۲ آیه وارد تجزیه و تحلیل گردید. فرایند کدگذاری پس از ساده‌سازی، تلخیص و انتزاع انجام گردید. انتزاع از طریق تجمیع متون تلخیص‌شده و ایجاد دسته‌های بزرگ‌تر (مقوله‌ها) انجام گردید و در نهایت با برقراری ارتباط میان مضامین و معانی اساسی در مقوله‌ها، تم‌ها به‌دست آمد؛ در نتیجه، تعداد ۳۴۲ کد، ۴۳ زیرمقوله، ۱۲ مقوله و ۳ تم «زمینه تشکیل خانواده»، «نظام خانواده» و «آثار خانواده» به‌دست آمد.

در بخش کمی، برای اطمینان‌پذیری و بررسی روایی محتوایی الگو، از ضریب شاخص روایی محتوا^۱ (CVI) و شاخص نسبت روایی محتوا^۲ (CVR) استفاده شد (شولتز و همکاران، ۲۰۲۰، به نقل از: بیات و همکاران، ۱۴۰۲). جامعه آماری این بخش را کارشناسان خبره‌ای که در فهم و استنباط قرآن کریم و رشته روان‌شناسی آگاه باشند، تشکیل می‌دهد؛ بنابراین تعداد ۶ متخصص علوم دینی و روان‌شناسی با روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی گروه نمونه در جدول (۱) ارائه شده است.

جدول ۱: ویژگی‌های جمعیت‌شناختی کارشناسان در بررسی روایی محتوا

کارشناسان	تحصیلات حوزوی	تحصیلات دانشگاهی	رتبه علمی
اول	سطح ۳	دکتری روان‌شناسی	استادیار
دوم	سطح ۴	دکتری روان‌شناسی	استادیار
سوم	اجتهاد	ارشد روان‌شناسی، دکتری فلسفه	مربی
چهارم	سطح ۳	دکتری علوم تربیتی	مربی
پنجم	سطح ۴	دکتری روان‌شناسی	استادیار
ششم	سطح ۳	ارشد تفسیر اجتماعی	مربی

یافته‌ها

چیزی الگوی خانواده سالم از نگاه قرآن کریم، سؤال اصلی این پژوهش بود. جهت پاسخ به این سؤال،

1. Content validity index

2. Content validity ratio

کل قرآن کریم مطالعه و آیات مرتبط با خانواده استخراج و سپس غربالگری شد و مستندات مربوط به خانواده سالم تحلیل شد. با توجه به حجم بالای جداول کدگذاری باز در این بخش فقط نمونه‌ای از جداول کدگذاری ارائه می‌شود. نتایج حاصل از کدگذاری در جدول (۲) ارائه شده است.

جدول ۲: نمونه‌ای از کدگذاری مستندات قرآنی مرتبط با خانواده سالم

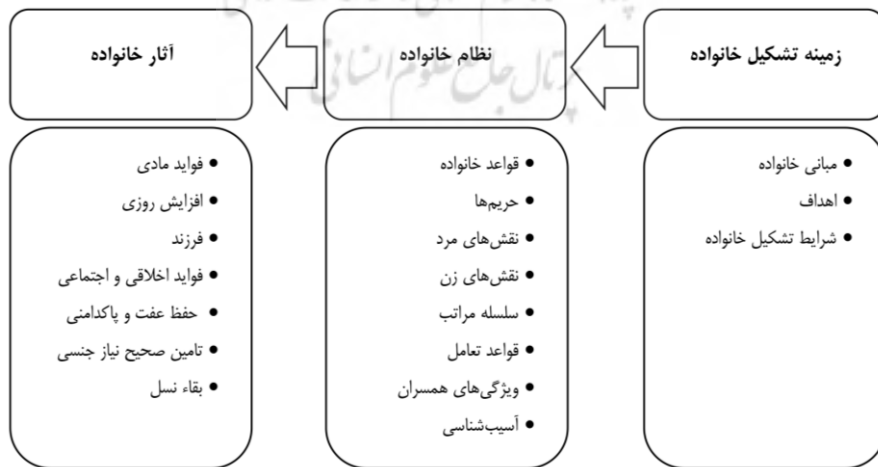
چند نمونه از کدگذاری	چند نمونه از زیرمقوله‌ها	مقولات	تم‌ها
خدا ازدواج را دوست دارد (نور: ۳۲)	مطلوبیت	مبانی خانواده	زمینه
ازدواج میثاق محکم (نساء: ۲۱)	استحکام		تشکیل
تشکیل خانواده در مسیر عبودیت (آل عمران: ۱۴)	عبودیت		خانواده
زن و مرد از حیث جسمی و روان‌شناختی متفاوت‌اند (نساء: ۳۲)	تفاوت جنسیتی		
آرامش (اعراف: ۱۸۹)	آرامش،	اهداف	
کفویت در ایمان و کفر (ممتحنه: ۱۰)	کفویت	شرایط تشکیل	
مدیریت عقد دست پدر است (بقره: ۲۳۷)	اجازه پدر		
رضایت خدا مقدم بر همسر (تحریم: ۱) و والدین (نساء: ۱۳۵)	رضایت خدا	قواعد خانواده	نظام خانواده
ابراز محبت و ترجم نسبت به ضعیف (روم: ۲۱)	محبت و ترجم		
مسئولیت و حقوق مرد (بقره: ۲۲۸)، حق طلاق (بقره: ۲۲۷)	تفاوت جنسیتی		
عدم اجبار به عقاید (احزاب: ۲۸؛ تحریم: ۱۰)	آزادی		
اجازه هنگام ورود به خانه دیگران (نور: ۲۷)	حریم بیرونی	حریم‌ها	
کودکان غیربالغ سه وقت در روز اجازه بگیرند (نور: ۵۸)	حریم داخلی		
سرپرستی مردان (نساء: ۳۴)	جایگاه شوهر و زن	سلسله مراتب	
از والدین اطاعت کنید (عنکبوت: ۸)	جایگاه والدین		
تأمین نیازها (نمل: ۷) و هزینه‌های زندگی (نساء: ۳۴)	مدیریت اقتصاد	نقش‌های مرد	
رابطه جنسی (بقره: ۱۸۷؛ اعراف: ۱۸۹)، ابراز محبت (روم: ۲۱)	همسری		
بخشش (یوسف: ۹۷)، دعا (بقره: ۱۲۸)، خطاب خوب (پدري لقمان: ۱۳)	خطاب خوب		
تمکین (نساء: ۳۴)، ابراز محبت (روم: ۲۱)	همسری	نقش‌های زن	
حمل، تولد و شیر دادن (احقاف: ۱۵)، ترجم (روم: ۲۱)	مادری		
احسان (بقره: ۸۳)، احترام (اسراء: ۳۳)، تواضع (اسراء: ۳۴)	تعامل با والدین	قواعد تعامل	
تقوا (احزاب: ۳۷)، بهتان (نساء: ۲۰)، رمی (نور: ۶)	تعامل با زن		
آسیب زدن (انعام: ۱۳۷)، دل بستن (آل عمران: ۱۰)	تعامل با فرزند		
سختاوت (نساء: ۳۴) استقلال (بقره: ۲۲۸) قدرتمند (نساء: ۳۴)	ویژگی‌های شوهر	ویژگی‌های همسران	
پاک‌دامن (مائده: ۵) توان باروری (انبیاء: ۹۰) عقیف	ویژگی‌های زن		

چند نمونه از کدگذاری	چند نمونه از زیرمقوله‌ها	مقولات	تم‌ها
(احزاب: ۳۲)			
نشوز (نساء: ۳۴)، سحر و جادو (بقره: ۱۰۲)	عوامل طلاق	آسیب‌شناسی	
خدا به خاطر ازدواج روزی را زیاد می‌کند (نور: ۳۲ و ۳۳)	افزایش روزی	فواید مادی	آثار خانواده
از خدا فرزند بخواهید (بقره: ۱۸۷)	فرزند		
حفظ خود از رابطه نامشروع (نور: ۳۳)	پاک‌دامنی	فواید اخلاقی	
رابطه جنسی مشروع (معارج: ۲۹ - ۳۱)	تأمین صحیح نیاز جنسی	اجتماعی	
گسترش انسان‌ها (نساء: ۱)، نسلی بعد از نسل (نحل: ۷۲)	بقای نسل		
۳۴۲	۴۳	۱۳	۳

همان‌طور که جدول (۲) گزارش می‌کند، الگوی خانواده سالم از ۳ تم، ۱۳ مقوله، ۴۳ زیرمقوله و ۳۴۲ کد تشکیل شده است. گام دوم جهت ساخت الگوی خانواده سالم از نگاه قرآن، اعتبارسنجی محورها، مقولات و ابعاد به‌دست‌آمده است. در این مرحله، جهت حصول اطمینان از روایی محتوای یافته‌ها از دیدگاه ۶ متخصص علوم اسلامی و روان‌شناسی استفاده شد و نتایج این اعتبارسنجی در جدول (۳) نمایش داده شده است. آن‌گونه که مشاهده می‌شود، الگوی خانواده سالم دارای سه تم است. اولین تم، یعنی «زمینه تشکیل خانواده»، سه مقوله «مبانی خانواده»، «اهداف» و «شرایط تشکیل خانواده» را در خود جای داده است. هسته اصلی این الگو نیز، از ۸ مقوله «قواعد خانواده»، «حریم‌ها»، «سلسله مراتب»، «نقش‌های مرد»، «نقش‌های زن»، «قواعد تعامل»، «ویژگی‌های همسران» و «آسیب‌شناسی» تشکیل شده است. در نهایت تم «آثار خانواده» است که از دو مقوله «فواید مادی» و «فواید اخلاقی اجتماعی» تشکیل شده است.

شکل ۱: دیاگرام الگوی خانواده سالم مبتنی بر آیات قرآن کریم

تم اول، یعنی زمینه تشکیل خانواده، دارای سه مقوله و ۱۳ زیرمقوله به این شرح است: مبانی خانواده از نگاه قرآن عبارت‌اند از: فطری بودن میل به ازدواج، اهمیت و محبوبیت ازدواج در نزد خداوند، اهمیت و قدرت نیروی جنسی، نفی تأمین نیاز جنسی از طریق غیر از ازدواج، همجنس بودن و عدم برتری زن و شوهر بر دیگری، وجود تفاوت‌های جنسیتی، روزی‌دهندگی خدا از طریق مرد و عدم وجود جبر در تعاملات اعضای خانواده؛ دومین مقوله، اهداف است که قرآن کریم برای ازدواج به صورت صریح به یک هدف، یعنی آرامش اشاره می‌کند؛ سومین مقوله در این تم، شرایط تشکیل خانواده است که چهار محور دارد: اول، کفویت در ایمان و کفر، پاکی و ناپاکی و ایمان و شرک؛ دوم، اجازه پدر دختر؛ سوم توانایی بالقوه مالی مرد برای تأمین هزینه‌های ازدواج و زندگی؛ چهارم، پسندیدن طرف مقابل.

تم دوم، یعنی نظام خانواده، ۸ مقوله و ۲۷ زیرمقوله دارد که عبارت‌اند از: مقوله اول، قواعد خانواده، شامل ۱۱ قاعده می‌باشد و عبارت‌اند از: ترجیح رضایت خداوند بر دیگران، محور روابط اعضای خانواده محبت، ترحم و صمیمیت است، بیان شرایط رفتن به سوی همسر دوم، تفاوت نقش‌ها، مسئولیت‌ها و حقوق متفاوت در خانواده، مطلوبیت فرزند، طلب فرزند خوب از خدا، نقش‌ها، مسئولیت‌ها و حقوق متفاوت در خانواده، روش‌های گسترش خانواده، تأثیر متقابل روش مواجهه با نازایی، آزادی عقیده و عمل در خانواده، روش‌های گسترش خانواده، نقش متقابل رفتار اعضای خانواده بر یکدیگر، نحوه برخورد با اولاد؛ مقوله دوم، حریم خانواده است که به دو بخش حریم بیرونی، یعنی اجازه گرفتن برای ورود به خانه دیگران؛ و حریم درونی، یعنی اجازه گرفتن اعضا و فرزندان حتی فرزندان نابالغ برای ورود به حریم خصوصی زن و شوهر تقسیم می‌شود؛ مقوله سوم، سلسله مراتب در خانواده است که جایگاه اعضای خانواده را نسبت به یکدیگر مشخص می‌نماید، اعم از جایگاه زن و شوهر نسبت به یکدیگر و جایگاه والدین و فرزندان نسبت به یکدیگر؛ مقوله چهارم، نقش‌های مرد است که شامل نقش مدیریت خانواده، مدیریت اقتصاد، مدیریت معنویت، همسری و پدری است؛ مقوله پنجم، نقش‌های زن در خانواده است که شامل نقش همسری و نقش مادری است؛ مقوله ششم، قواعد تعامل در خانواده است که شامل قواعد تعامل با والدین، قواعد تعامل با زن و قواعد تعامل با فرزندان می‌شود؛ مقوله هفتم، ویژگی‌های همسران است که به ویژگی‌های مناسب با نقش شوهر و زن در خانواده می‌پردازد؛ مقوله هشتم، آسیب‌شناسی خانواده است که دو محور عوامل مؤثر در طلاق و مقابله با طلاق دارد. تم سوم، آثار خانواده است که دو مقوله فواید مادی و فواید اخلاقی اجتماعی تشکیل خانواده را

بیان می‌کند.

به‌منظور میزان موثق بودن نتایج پژوهش، روایی محتوای مقولات و تم‌های الگوی خانواده سالم که نتایج آن در جدول (۳) گزارش شده است بررسی شد.

جدول ۳: بررسی روایی محتوای الگوی خانواده سالم در قرآن کریم

تم‌ها	مقولات	روایی محتوای	روایی محتوای	روایی محتوای	روایی محتوای	روایی محتوای	روایی محتوای
کاملاً مرتبط	بسیار مرتبط	نسبتاً مرتبط	بسیار کم	CVI	ضروری	بسیار غیر ضروری	غیر ضروری CVR
زمینه تشکیل خانواده	مبانی خانواده	۳	۳	۱	۶	۱	۱
خانواده	اهداف	۵	۱	۱	۶	۱	۱
	شرایط تشکیل خانواده	۴	۲	۱	۶	۱	۱
نظام خانواده	قواعد خانواده	۴	۲	۱	۶	۱	۱
	مرزها	۵	۱	۱	۶	۱	۱
	سلسله مراتب	۵	۱	۱	۶	۱	۱
	نقش‌های مرد	۴	۱	۱	۶	۰/۸۳	۱
	نقش‌های زن	۴	۲	۱	۶	۱	۱
	قواعد تعامل	۴	۲	۱	۶	۱	۱
	ویژگی‌های همسران	۴	۲	۱	۶	۱	۱
	آسیب‌شناسی	۴	۲	۱	۶	۱	۱
آثار خانواده	فواید مادی	۴	۲	۱	۶	۱	۱
	فواید اخلاقی اجتماعی	۵	۱	۱	۶	۱	۱

۷۸

پژوهش‌نامه روان‌شناسی اسلامی | پاییز و زمستان ۱۴۰۴

طبق جدول (۳) تمام مقولات از شاخص روایی محتوا و شاخص نسبت روایی مطلوب برخوردارند؛ به‌گونه‌ای که شاخص CVI همه مؤلفه‌ها برابر با یک بوده و فقط شاخص روایی محتوایی مقوله نقش‌های مرد ۰/۸۳ بوده و میانگین کلی شاخص روایی محتوا برابر با ۰/۹۸ است؛ همچنین شاخص CVR هریک از محورها و میانگین کل برابر با یک است. در نهایت پس از تأیید مقولات و ابعاد توسط کارشناسان، مطابق با شکل (۱)، الگوی خانواده سالم بر اساس آیات قرآن کریم ترسیم شد.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف پژوهش حاضر تدوین الگوی خانواده سالم مبتنی بر آیات قرآن کریم بود. الگوی خانواده سالم قرآنی، سه تم «زمینه تشکیل خانواده»، «نظام خانواده» و «آثار خانواده»، ۱۲ مقوله «مبانی خانواده»، «اهداف»، «شرایط تشکیل خانواده»، «قواعد خانواده»، «حریم‌ها»، «سلسله مراتب»، «نقش‌های مرد»، «نقش‌های زن»، «قواعد تعامل»، «ویژگی‌های همسران»، «آسیب شناسی» و «فواید و کارکردها»، ۴۳ زیرمقوله و ۳۴۲ کد دارد.

پژوهش حاضر از حیث به‌دست دادن الگوی خانواده با رویکرد دینی با پژوهش‌های صادقی و دیگران (۱۳۹۳)، خدادادی سنگده و همکاران (۱۳۹۶) و حسومی و دیگران (۱۳۹۷) همسو است؛ اگرچه در تناظر یک‌به‌یک مقولات، با یکدیگر متفاوت هستند؛ به‌گونه‌ای که برخی از مقولات الگوی خانواده سالم در پژوهش حاضر به‌صورت پراکنده در دیگر الگوهای مذکور وجود دارد، اما الگوی خانواده سالم در پژوهش حاضر دارای ابعاد و مقولات منحصر به فرد است. در ادامه به مشترکات و تفاوت‌های آنها اشاره می‌شود.

مدل خانواده سالم صادقی و دیگران (۱۳۹۳)، دارای ۱۴ بعد است که برخی از ابعاد آن تا حدودی با مقولات به‌دست آمده در پژوهش حاضر هم‌پوشانی دارد، مانند عوامل شناختی مثبت و منطقی، تعاملات کلامی و غیرکلامی مناسب، فراهم‌سازی نیاز اعضا، ابراز مناسب هیجانات و احساسات، اعتقادات دینی و مذهبی، فرزندپروری مناسب، مهارت حل مسئله و مدیریت تعارضات، هدفمندی منطقی و مناسب، مهارت‌های مشورت و تصمیم‌گیری مناسب. همچنین برخی مقولات به‌دست آمده در پژوهش حاضر با عوامل مدل خانواده سالم اسلامی ایرانی خدادادی سنگده و همکاران (۱۳۹۶) که شش شاخص و شانزده عامل دارد، همخوانی دارد، مانند عوامل مسئولیت‌پذیری، گذشت، تعهد، صمیمیت، همکاری، حمایت متقابل، رضایت جنسی، خانواده‌گرایی، نظارت، باورها و رفتارهای دینی. برخی مقولات خانواده موفق قرآنی حسومی و دیگران (۱۳۹۷) نیز، تا حدودی مطابق با برخی از مقولات خانواده سالم در پژوهش حاضر است، مقولاتی مانند امانت‌داری، حفظ حقوق، آداب معاشرت، برقراری امنیت و تقوا.

همچنین برخی از مقوله‌ها و محورهای این الگو با مقوله‌های خانواده سالم از نگاه بیوار و بیوار (۱۹۸۲، به نقل از: گلادینگ، ۲۰۱۰)، یعنی وجود مرجع قدرت مشروع و قانونی، نظام مقرراتی پایدار، سهیم بودن در انجام فعالیت‌های تربیتی پایدار و مداوم، انجام اقدامات مؤثر و پایدار درباره تربیت

فرزند و حفظ زندگی زناشویی، تعیین اهدافی که خانواده و هریک از اعضای آن برای تحقق آنها تلاش می‌کنند، و با پنج کنش متفاوت خانواده سالم فلک (۱۹۸۰) که عبارت‌اند از: رهبری، حد و مرزهای خانواده، عاطفی بودن، ارتباط و عملکرد معطوف به هدف و همچنین برخی از ویژگی‌های خانواده دارای عملکرد مطلوب دی پاول (۲۰۰۶)، به نقل از: نصر اصفهانی و دیگران، (۱۳۹۱)، یعنی رهبری، ابراز محبت و علاقه و مسئولیت‌پذیری شخصی و نیز ویژگی‌های خانواده سالم از نگاه درمانگران در پژوهش فیشر و اشپرانکل (۱۹۷۸)، به نقل از: صادقی و دیگران، (۱۳۹۴)، مانند حمایت از اعضای خانواده، روش ارتباطی باز برای مطرح کردن مباحث مهم و نیز برخی از هشت ویژگی خانواده‌های سالم لویس و همکارانش (۱۹۷۶)، به نقل از: فلاحی سیجانی، (۱۳۸۷)، مثل احترام به مالکیت فردی و دیدگاه‌های دیگران، ارتباطات باز، ائتلاف والدینی محکم و عدم ائتلاف والد کودک همخوانی دارد. علی‌رغم وجود برخی همخوانی‌ها، مطابقت‌ها و هم‌پوشانی‌ها میان الگوی خانواده سالم در پژوهش حاضر با دیگر الگوها، اساساً الگوی خانواده سالم مبتنی بر قرآن کریم، چند تفاوت بنیادین با دیگر الگوها دارد.

اولین تفاوت، جامعیت الگوی خانواده سالم در پژوهش حاضر است که دارای سه تم زمینه‌ای، مرکزی و آثار و پیامدهاست که تم مرکزی نیز دارای مقولات و محورهای متعددی مانند قواعد ارتباط، جایگاه اعضای خانواده، نقش‌ها و وظایف، فرزندان و والدین و آسیب‌شناسی خانواده است که تقریباً همه مسائل سازمان و ساختار خانواده را پوشش می‌دهد و این جامعیت در دیگر الگوها، کمتر دیده می‌شود؛

تفاوت دیگر الگوی خانواده سالم قرآنی در پژوهش حاضر با الگوهای دیگر، تفاوت در اهداف و کارکردها است. در این الگو هدف از ازدواج آرامش بوده و خانواده کارکردهایی در سطح فردی مانند تأمین نیازهای عاطفی، جنسی و معنوی، اجتماعی مانند پیشگیری از انحرافات جنسی و انسانی مثل بقای نسل دارد؛

سومین تفاوت اساسی الگوی خانواده سالم قرآنی در پژوهش حاضر و دیگر الگوها، وجود معنویت است؛ به گونه‌ای که این الگو، در مبانی شکل‌گیری خانواده، تشکیل خانواده، تحول خانواده، تعاملات اعضای خانواده و در هدف نهایی خانواده محوریت رضایت خداوند از طریق عمل کردن طبق خواست و دستور پروردگار را لحاظ کرده است؛

تفاوت چهارم، به مسئله جنسیت بازمی‌گردد؛ چراکه در الگوی خانواده سالم از نگاه قرآن کریم،

زن و مرد در عین تساوی در انسانیت و کمالات انسانی، از لحاظ جسمی و روان‌شناختی متفاوت بوده؛ در نتیجه جایگاه، عملکرد، نقش‌ها و وظایف متفاوتی در خانواده دارا می‌باشند. این تفاوت در برخی از ابعاد شخصی و تعاملی همسران مورد حمایت پژوهش‌ها قرار دارد (لامع و زند کریمی، ۱۴۰۲). اسلام، نگرش مثبتی به تفاوت‌های جنسیتی دارد و در واقع اسلام ضمن مفروض گرفتن برخی ارزش‌های غایی، این تفاوت‌ها و تمایزات را برای تحقق آن ارزش‌ها مثبت ارزیابی می‌کند. تبیین اسلامی حول محور سعادت حقیقی انسان به‌عنوان هدف نهایی در نظر گرفته می‌شود و از آنجایی که سلامت اخلاقی فرد و جامعه نقش بسزایی در تأمین سعادت حقیقی انسان دارد، در مناسبات اجتماعی و از جمله در مناسبات جنسیتی، بازتاب ویژه‌ای پیدا می‌کند (سیاح و دیگران، ۱۴۰۳).

الگوی مذکور به‌صورت جدی و فراگیر می‌تواند در آموزش‌های خانواده توسط سازمان‌ها و متخصصین به‌کار گرفته شود؛ همچنین از دیگر کاربردهای این الگو می‌توان به نقش آن در طراحی درمان‌های خانواده جهت رفع تعارضات و پیشگیری از طلاق اشاره کرد. وجود الگوهای بومی، از جهت ارائه سازمان و ساختار متناسب با فرهنگ، قابلیت آسیب‌شناسی و کشف مکانیزم‌های ایجاد تعارضات زناشویی و اختلافات درونی و آسیب‌های تربیتی را داشته و بر این اساس متخصصین، ۸۱

توان طراحی مداخلات آموزشی روانی و درمانی را به‌دست خواهند آورد. به‌عنوان نمونه، وجود نقش‌های متفاوت مبتنی بر فطرت و غریزه در خانواده و لزوم پابندی به آنها می‌تواند منشأ طراحی مداخلات مبتنی بر نقش گردد.

اگرچه تلاش صورت گرفته در پژوهش حاضر، برای تدوین مدل خانواده سالم مبتنی بر آیات قرآن کریم، از حیث مطالعه، کدگذاری، ساخت مدل و روایی سنجی آن به‌صورت دقیق و متقن صورت گرفت، اما با توجه به تعداد زیاد تفاسیر قرآن کریم و عدم بررسی اکثر تفاسیر و احتمال وجود مضمون‌هایی که شامل مباحث خانواده سالم باشند، پیشنهاد می‌شود جهت تکمیل و تداوم این پژوهش، پژوهشی مستقل از نگاه تفاسیر متقدم نیز اجرا گردد.

همچنین لازم به ذکر است که در اجرای این مدل در جوامع مختلف داخلی و خارجی، توجه به فرهنگ، ملیت، قومیت و آداب و رسوم و تعدیل مدل متناسب با فرهنگ مخاطبین ضروری است.

منابع

قرآن کریم.

- افضل نیا، محمدرضا (۱۳۸۶). بهداشت روانی خانواده. تهران: نسل نواندیش.
- ایمان، محمدتقی و نوشادی، محمودرضا (۱۳۹۰). تحلیل محتوای کیفی. پژوهش، ۳(۲)، ۱۵ - ۴۴.
- بیات، علی؛ امیدی، احد و رفیعی هنر، حمید (۱۴۰۲). الگوی روابط عاطفی - جنسی همسران مبتنی بر آیات قرآن و روایات: یک پژوهش کیفی. زنان و خانواده، ۱۸(۶۴)، ۱۵۴ - ۱۷۸.
- پرویزی، سرور؛ امینی زاده، خدیجه؛ ثناگو، اکرم و سپهوند، فریبا (۱۳۸۸). تبیین مفهوم خانواده سالم از دیدگاه نوجوانان زنجان. پژوهش پرستاری، ۴(۱۲)، ۷ - ۱۳.
- حسومی، طاهره؛ نوشین فرد، فاطمه؛ حسینی بهشتی، ملوک السادات؛ باب الحوائجی، فهیمه و حریری، نجلا (۱۳۹۷). جامعه‌شناسی زن، ازدواج و خانواده در قرآن کریم به منظور ارائه مدل خانواده قرآنی (مطالعه مفاهیم اجتماعی در قرآن کریم). زن و جامعه، ۹(۴)، ۹۷ - ۱۳۱.
- خدادادی سنگده، جواد؛ نظری، علی محمد و احمدی، خدابخش (۱۳۹۶). شاخص‌های سلامت خانواده و ارائه مدل مفهومی خانواده سالم اسلامی - ایرانی: مطالعه کیفی. روان‌شناسی و دین، ۱۰(۳)، ۲۵ - ۴۰.
- ۸۲ پژوهش‌نامه روان‌شناسی اسلامی پاییز و زمستان ۱۴۰۴
- سالاری فر، محمدرضا (۱۳۸۸). خانواده در نگرش اسلام و روان‌شناسی. تهران: سمت و پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- سامانی، سیامک؛ خیر، محمد و صداقت، زینب (۱۳۸۹). سبک‌های والدگری در گونه‌های مختلف خانواده در مدل فرایند و محتوای خانواده. خانواده‌پژوهی، ۶(۲۲)، ۱۶۱ - ۱۷۴.
- سیاح، مونس؛ شجاعتی، گلناز؛ شرقی، نیلوفر و موحدزاده، مهدیه (۱۴۰۳). بازنمایی نقش‌های جنسیتی از منظر اسلام و فمینیسم در کتب درسی مقطع ابتدایی. زنان و خانواده، ۱۹(۶۹)، ۶۸ - ۴۷.
- شاه بهرامی، فرزاد و خزایی، کامیان (۱۳۹۲). تفاوت‌های فرهنگی و تأثیر آن بر روابط زناشویی. مهندسی فرهنگی، ۸(۷۶)، ۱۸۹ - ۲۰۲.
- صادقی، مسعود؛ فاتحی‌زاده، مریم؛ احمدی، سیداحمد؛ بهرامی، فاطمه و اعتمادی، عذرا (۱۳۹۳). تدوین مدل خانواده سالم به روش پژوهش آمیخته اکتشافی. روان‌شناسی خانواده، ۱۱(۱)، ۲۹ - ۴۰.

صادقی، مسعود؛ فاتحی‌زاده، مریم؛ احمدی، سیداحمد، بهرامی، فاطمه و اعتمادی، عذرا (۱۳۹۴). تدوین مدل خانواده سالم از دیدگاه متخصصان خانواده (یک پژوهش کیفی). مشاوره و روان‌درمانی خانواده، ۵(۱۶)، ۱۴۱ - ۱۷۰.

صفورایی پاریزی، محمدمهدی (۱۴۰۰). شاخص‌های اخلاقی و حقوقی خانواده کارآمد از دیدگاه اسلام. قرآن و عترت، ۴(۷)، ۱۳۱ - ۱۵۰.

عباسی دره‌بیدی، احمد و زارعی، طویه (۱۴۰۲). الزامات خانواده تراز اسلامی مبتنی بر آموزه‌های نماز (مطالعه کیفی). زنان و خانواده، ۱۸(۶۵)، ۲۵۲ - ۲۷۰.

فلاحی سیچانی، فاطمه (۱۳۸۷). بررسی تأثیر آموزش مهارت‌های هیجانی بر فضای مجازی و کارآمدی خانواده زوجین شهر اصفهان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد مشاوره. دانشگاه اصفهان. گلادینگ، ساموئل (۱۳۹۰). خانواده‌درمانی، تاریخچه نظریه و کاربرد. ترجمه فرشاد بهاری، بدری السادات بهرامی، سوسن سیف و مصطفی تبریزی. تهران: تزکیه.

گلدنبرگ، هربرت و گلدنبرگ، آیرین (۱۳۹۴). خانواده‌درمانی. ترجمه مهرداد فیروزبخت. تهران: رسا.

گودرز ناظری، الهه؛ باقریان، فاطمه و کمری، سامان (۱۳۹۵). خانواده سالم: کنکاشی در ملاک‌های همسر مطلوب از دیدگاه پسران و دختران. زنان و خانواده، ۱۱(۳۵)، ۱۰۱ - ۱۲۲.

لامع، زهرا و زند کریمی، غزال (۱۴۰۲). تفاوت جنسی زنان و مردان و آثار آن در احکام مربوط به پوشش؛ مقایسه ادله اسلامی و یافته‌های علمی در روان‌شناسی. زنان و خانواده، ۱۸(۶۵)، ۱۰۹ - ۱۲۸.

مؤمنی‌راد، اکبر؛ علی‌آبادی، خدیجه؛ فردانش، هاشم و مزینی، ناصر (۱۳۹۲). تحلیل محتوای کیفی در آیین پژوهش: ماهیت، مراحل و اعتبار نتایج. اندازه‌گیری تربیتی، ۴(۱۴)، ۱۸۷ - ۲۲۲.

نصر اصفهانی، نرگس؛ اعتمادی، احمد و شفیع‌آبادی، عبدالله (۱۳۹۱). اثربخشی آموزش معنامحور بر عملکرد خانواده زنان متأهل، مشاوره و روان‌درمانی خانواده، ۲(۲)، ۲۰۹ - ۲۲۱.

Amato, P. R. & Keith, B. (2011). Parental divorce and Adult well-being: A Meta- Analysis.

Journal of Marriage and Family, 1, 43-58.

Barker, P. & Chang, J. (2013). *Basic family therapy*. London: Wiley- black well.

Bray, J. H. (1995). Family assessment: Current issues in evaluating families. *Family Relations*, 44, 469-477.

Crapo, J. Scott, Jacqueline, A. Miller, Mitchell R. Rhodes, Kay, Bradford & Brian J.

- Higginbotham (2020). Couple-Level Patterns of Disclosure Process Beliefs and Their Association with Marital Satisfaction. *Marriage & Family Review*, 56(7), 657-676.
- DePaul, N. (2006). Healthy family functioning relationship advice & relationship tips. *Council for Relationships*, 215, 382-680.
- Fleck, S. (1980). Family functioning and family pathology. *Psychiatric Annals*, 10, 17-35.
- Gladding, S. (2010). *Family Therapy: History, Theory, and Practice*. New Jersey: Pearson.
- Halford, W. K. & Bodenmann, G. (2013). Effects of Relationship Education on Maintenance of Couple Relationship Satisfaction. *Journal of Clinical Psychology Review*, 33(4), 512-525.
- John, N. A., Seme, A., Roro, M. A., Tsui, A. O. (2017). Understanding the meaning of marital relationship quality among couples in peri-urban Ethiopia. *Culture, health & sexuality*, 19(2), 267-278.
- Locke, H. J. & Williamson, R. C. (1958). Marital adjustment: A factor analysis study. *American Sociological Review*, 23, 562-569.
- Minuchin, S. (1974). *Families and family therapy*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Nargiso, J. E. & et al (2012). Psychological, peer, and family influences on smoking among an adolescent psychiatric sample. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 42, 310-318.
- Olson, D. H., Defrain, J. & Olson, A. K. (1998). *Building Relationship: Developing Skills for Life*. Minneapolis: Life Innovation, Inc.
- ParraCardona, J. R. & Busby, D. M. (2006). Exploring Relationship Functioning in Premarital Caucasian and Latino/a Couples: Recognizing and Valuing Cultural Differences. *Journal of Comparative Family Studies*, 37, 345-357.
- Walsh, F. (2012). *Normal family processes: Growing diversity and complexity*. New York: Guilford Press.
- Woosang Hwang, Ayse Duygu Cakirsoy- Aslan, Maria T. Brown, Merrill Silverstein (2020).

Husband–Wife Religious Denomination Homogamy and Marital Satisfaction Over Time: The Moderating Role of Religious Intensity. *Journal of Applied Family Science*, volum 69, Accepted/In press – 2020.

Walton, E. & Takeuchi, D. (2010). Family Structure, Family Processes, and Well-Being among Asian Americans: Considering Gender and Nativity. *Journal of Family Issues*, n. 3, 301– 332.

